

БЎЛАЖАК ИНГЛИЗ ТИЛИ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИНГ ИЛМИЙ (АКАДЕМИК) УСЛУБДА ЁЗИШ МАҲОРАТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА БАҲОЛАШ УСУЛЛАРИ

Малика Ботир қизи АЛИМАРДОНОВА

Ўқитувчи

Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети

Тошкент, Ўзбекистон

СПОСОБЫ ОЦЕНКИ НАВЫКОВ АКАДЕМИЧЕСКОГО ПИСЬМА БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Малика Ботир қизи АЛИМАРДОНОВА

Преподаватель

Узбекский государственный университет мировых языков

Ташкент, Узбекистан

ASSESSMENT MODES TO IMPROVE THE ACADEMIC WRITING SKILLS OF FUTURE ENGLISH TEACHERS

Malika Botir qizi ALIMARDONOVA

Teacher

Uzbekistan State World Languages University

Tashkent, Uzbekistan malika7901121@gmail.com

(УДК: 378.016: 811.111)

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования):

Алимардонова М.Б. Бўлажак инглиз тили ўқитувчиларининг илмий (академик) услубда ёзиш маҳоратини такомиллаштиришда баҳолаш усуллари// Ўзбекистонда хорижий тиллар.— 2021. — № 6 (41). — С. 115-129.

<https://doi.org/10.36078/1644409867>

Received: October 20, 2021

Accepted: December 17, 2021

Published: December 20, 2021

Copyright © 2021 by author(s).

This work is licensed under the Creative Commons Attribution International License (CC BY 4.0).

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Open Access

Аннотация. Мақолада бўлажак инглиз тили ўқитувчиларининг илмий ёзиш маҳоратини ривожлантиришда тўғри ва самарали баҳолаш усуллари баён этилган. Мавзунинг аҳамияти шундаки, чет тилига ихтисослашган олий таълим муассасаларида таҳсил олаётган талабалар учун илмий услубда юқори савияда ёзиш маҳоратини ошириш нечоғлик муҳим аҳамият касб этганлиги таҳлил қилинган. Муаллиф чет тилини ўқитиш жараёнида илмий услубда ёзиш кўникмасини баҳолашда тўғри ёндашиш ёндашув усуллари ҳақидаги хориж олимларининг фикрларини таҳлил қилган. Хусусан, илмий услубда ёзиш қонун-қоидаларига таъриф берган, ёзма ишга ўргатиш босқичлари, ёзма ишларни баҳолаш мезонлари билан таништирган, ёзма топшириқлар тури ҳақида сўз юритган. Чет тили ўқитувчилари одатда чет тилида илмий услубда ёзишни баҳолашни жиддий муаммо деб билишади, айниқса ўқув дастурида бир нечта ёзиш вазифалари талаб қилинадиган бўлса. Шунининг олган ҳолда, ушбу мақола битирувчи талабаларнинг ёзма ишларига берилган устуворликларни баҳолашни мақсад қилган. Мақола натижалари ўқитувчилар томонидан қабул қилинган фарқланмаган баҳолаш ёндашувларининг муҳим тафсилотларини очиб бера олган. Ёзма нутқнинг мазмунан бойлиги ва равлонилиги ҳақидаги мулоҳазалардан келиб чиқсак, бир нечта ёзув тузилмаларида ёзиш вазифаси қандай бўлишидан қатъи назар, бир хил аҳамиятга эга, шунининг олган ҳолда, ушбу мақола академик ёзувни баҳолашдаги камчиликларга янги ва самарали маълумотларни тақдим этган.

Калит сўзлар: илмий (академик) ёзув; ёзма нутқ; мазмун-моҳият; баҳолаш; топшириқ тури; такмиллаштириш; ИЧТ.

Аннотация. В статье описаны способы правильного и эффективного оценивания развития навыков академического письма будущих преподавателей английского языка. Актуальность проблемы заключается в том, что проанализирована важность улучшения навыков академического письма для студентов, обучающихся в высших учебных заведениях, специализирующихся на иностранных языках. Автор цитирует и анализирует мнения зарубежных ученых о правильном подходе к оценке навыков академического письма на занятиях иностранного языка. В частности, он описал правила академического письма, этапы обучения академическому письму, критерии оценки письменных работ, тип академических письменных заданий. Преподаватели иностранных языков обычно считают оценку академического письма на иностранном языке серьезной проблемой, особенно если учебная программа требует выполнения нескольких письменных заданий. Имея это в виду, цель данной статьи — оценить приоритеты письменной работы. Результаты статьи позволили выявить важные детали применяемых преподавателями подходов к недифференцированной оценке. Учитывая богатство и содержание письменной речи, она имеет одинаковую важность независимо от задачи написания с использованием нескольких структур письма. Статья предоставляет новую и эффективную информацию для нашей аудитории о недостатках в оценке академического письма.

Ключевые слова: академическая письменность; письменная речь; содержание; оценка; тип задания; усовершенствование; английский язык как иностранный.

Abstract. The article describes the ways to effectively and adequately assess the development of academic writing skills of future English teachers. The importance of academic writing skills for students studying in higher educational institutions specializing in foreign languages has been highlighted. The author cites and analyzes the views of foreign scholars on the valid approach to assessing academic writing skills in a foreign language teaching classroom. In particular, the rules and the stages of teaching academic writing, the criteria for evaluating written work, the type of academic written assignments have been described. Foreign language teachers generally consider the assessing of academic writing in a foreign language to be a serious problem, especially if the curriculum requires multiple writing tasks. Accordingly, the article aims to assess the priorities given to graduate students' written work. The results of the article revealed the important details of the non-differentiated assessment approaches adopted by teachers. Given the complicated content of the written speech, the study provides new and effective information on shortcomings in academic writing assessment.

Keywords: academic writing; written speech; content; evaluation; type of assignment; improvement; EFL.

“The quality of assessors is critical to the quality of the assessment result”.

Pearl Zhu, Quality Master

Кириш. Жаҳонда жадал суръатлар билан ривожланаётган интеграциялашув жараёни ва халқларнинг ижтимоий-иқтисодий, маданий ҳамкорлиги чет тилларни ўрганишга қизиқиш, эҳтиёж ва интилишни кучайтириб юборди. Ривожланган мамлакатлар таълими амалиётида хорижий тилларни ўрганишда ёзиш қобилиятининг нечоғлик муҳим аҳамият касб этиши, чет тилида ёзилган ишларнинг ўқитувчилар томонидан тўғри баҳолашнинг энг оптимал усуллари йўлга қўйилган. Дунёда олиб борилаётган илмий изланишларда талабаларни академик ёзувга сифатли тайёрлаш учун таълим дастурлари, баҳолаш мезонлари, инновацион педагогик технологияларни қўллаш методикасини такомиллаштириш, хорижий тилда илмий услубда ёзиш кўникмасини модернизациялаштириш муҳим аҳамият касб этади. Мамлакатимизни модернизация қилиш ҳаётнинг барча соҳаларини либераллаштириш бўйича олиб борилаётган ислохотлар самарасини янада ошириш, давлат ва жамиятнинг ҳар томонлама ва жадал ривожланиши учун шарт-шароитлар яратиш бўйича устувор йўналишларни амалга ошириш мақсадида: Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармонни имзолади. Фармоннинг бир қисмида “Таълим ва фан соҳасини ривожлантириш”га жиддий эътибор қаратилиб, узлуксиз таълим тизимини янада такомиллаштириш, сифатли таълим хизматлари имкониятларини ошириш, меҳнат бозорининг замонавий эҳтиёжларига мос юқори малакали кадрлар тайёрлаш сиёсатини давом эттириш ва такомиллаштириш режалаштирилган (16). Қуйидаги мақола айнан ана шу қонун назарда тутган бир қанча тамойиллар асосида олий таълим бакалавриат босқичи битирувчи талабаларининг илмий (академик) ёзиш қобилиятларини ривожлантиришда баҳолашнинг қай даражада аҳамият касб этишига қаратилган.

Асосий қисм. Ёзма нутқ маълумотларнинг узатилиши билан чекланмайди. У нафақат тафаккурни тушунтириш ва ривожлантиришда когнитив хусусиятларни бажаради, балки ахборотни ва адабиётларни, шунингдек, маданиятни узатувчи ёзувларни сақлаш хусусиятларига хизмат қиладиган шахсий восита ҳам бўлиши мумкин. Ушбу фикрлар педагогика ва баҳолаш учун эътиборга олинishi кераклиги сабабли, уларнинг мақсадларидан қатъи назар талабаларнинг композициялари ва ёзма ижроси (лар) ни баҳолаш мумкин эмас. Шу маънода, чет эл олимларидан бири Ҳоод (6, 48) “турли ёзма жанрларни турлича баҳолаш керак”, деб таъкидлайди, чунки экспозициялар “тезис атрофидаги аргументлар билан талабаларнинг нуқтаи назарига мослаштириш учун улар ижтимоий мақсадлари билан ички баҳоланади”, деб ҳисоблайди.

Айниқса, тили ўрганилаётган мамлакат ёзувини ўргатишда қайси усуллардан фойдаланиш самарали натижа беришини ҳисобга олиш билан боғлиқ муаммолар таҳлил қилиниши керак. Талабаларнинг ёзишларини одатий беш омил бўйича баҳолаш мумкин: равонлик, мазмун, мослик, синтаксис ва сўз бойлиги. Талабанинг турли матн тузилмалари ва жанрлари бўйича ёзиш фаолияти тўғрисида тўлиқ тасаввурга эга бўлиш учун, ёзиш намуналарини турли мақсадлар бўйича

баҳолаш керак. Шаклантирувчи ва табиий равишда олиб бориладиган педагогик иш сифатида талабаларнинг ёзиш жараёнлари ва ёзма ишларини баҳолаш ўқув режаси, ўқув дастури ишлаб чиқилганлиги ва талабалар ёзувлари учун тақдим этилган мулоҳазаларни ҳисобга олган ҳолда мулоҳазали ўқитувчилар томонидан олиб бориладиган асосий масъулиятдир. Бинобарин, ўқитувчилар масъулият билан тест топшириқларининг ўзига хос талабларига биноан баҳолашни амалга оширганда, улар ўзларининг ўқитиш самарадорлиги тўғрисида хабардор бўлишлари мумкин, чунки бу уларнинг талабалари малакасини ошириш ва тўғри ёзиш мақсадларига эришишида ақс этади. Бироқ америкалик олимлар Феррис ва Хедгкок таъкидлаганидек, ўқувчиларнинг ёзиш фаолиятини баҳолашда ўқитувчиларга дуч келадиган баъзи қарама-қаршилиқлар ҳамда қийинчиликлар мавжуд. Уларнинг фикрига кўра, ёзувни баҳолаш натижага йўналтирилган ва жараёнларни ҳисобга олмайдиган “инглиз тили ёки чет тили тестининг иншо компоненти сингари институционал ёзма тестлари асосида тузилади” (2, 300). Summative (Яқуний) баллар ёки баҳоларни тайинлашда шаклантирувчи мулоҳазаларни тақдим этиш бу муаммога қўшимча қилинади ва бу иккита мақсад “ўзаро фаолият кўрсатиши мумкин” (3, 288). Кўриб чиқилган барча нарсалар, балл қўйишда ўзгарувчанлик ёки кичик баҳолаш ўлчамларни ёзишга берилган устуворликларни баҳолаш бўйича текширув муҳим аҳамиятга эга бўлади.

Англиялик ESP ёзиш кўникмалари бўйича машҳур мутахассис Миленда Рейхелт (13, 184) томонидан ўтказилган олтита Инглиз тилини чет тили сифатида ўқитиш контекстида Япония, Польша, Хитой, Германия, АҚШ ва Испанияда ёзиш бўйича ўқув дастурларини танқидий баҳоланган, хусусан, аксарияти ИЧТ контекстларида ёзишни ўргатишнинг анъанавий ёндашувларидан азият чекишини аниқлаган. Тадқиқот натижалари шуни кўрсатганки, университет талабалари тор ёзма ўқув дастурлари орқали ўқитилиб келинган, унинг педагогик хусусиятлари чекланган, чунки нутқ, фикр, ўрганувчи ва жанрлар каби янги ёзиш муаммолари эътиборга олинмаган ва баҳолаш тафсилотлари берилмаган. Счоонен, Снеллингс, Стивенсон ва Ван Гелдерен (14, 77–101) мониторинг ва юқори даражадаги таҳрирлар асосида инглиз тилидаги композицион лингвистик ўлчовларининг юқори талабларидан фойдаланилишни ва ИЧТ ёзма ишларининг концептуал ёки мафкуравий истикболларига эътиборни қаратмасдан, таркибни ишлаб чиқиш каби башорат гипотезасини таклиф қилишади. Интеграл бўлмаган грамматика ва натижага йўналтирилган ёзув курслари, унда ўқишнинг минимал даражаси қўлланилади, бу эса ўз навбатида, ёзиш учун зарур бўлган ушбу ассиметрик эътиборни кучайтиради. ИЧТнинг бир нечта контекстига оид ушбу муҳим текширувни ҳисобга олган ҳолда, ҳар бир ёзиш дастури муқаррар равишда талабаларнинг ёзишмаларини олдиндан белгиланган талабларини бажариш учун ўзига хос баҳолаш усулини ўз ичига олади. Ёзишни ўргатишга бўлган анъанавий эътибор, таассуфки, замонавий баҳолаш амалиёти билан оқлаб бўлмайдиган ходисадир. Мур (11) томонидан олиб борилган аралаш методик тадқиқотлар шуни кўрсатдики, грамматика ва сўз бойлиги Японияда университетга кириш имтиҳонлари учун муҳим эканлиги аниқланди, аммо ташкилот ва мазмун-моҳият университет ёзиш дарслари, айниқса инглиз тилида академик ёзиш мақсадлари энг жиддий ёндашиш ҳисобланади. Тадқиқот ушбу конструкциялардан ташқари, академик ёзувларни баҳолаш учун аудиторияни хабардор қилиш ва механикани ҳисобга олиш керак, деган хулосага келди. Ўқитувчилар алоҳида эътибор берадиган ИЧТ ёзуви

сифатларини ўрганиб чиққач, талабаларнинг чиқишларида бир нечта ёзув конструкцияларини кўриб чиқиш тенденциясининг турли даражаларини топдилар. Хусусан, нутқ компетенциясига изоҳ беришда номувофиқлик ва тадқиқотда қатнашган рейтинг қатнашчилари томонидан лингвистик компетенцияга алоҳида эътибор берилиши, ёзув хусусиятларининг номутаносиблигини ва ёзишни баҳолашда вазифаларга хос йўналишларнинг етишмаслигини кўрсатмоқда.

Ёзишни баҳолаш муаммолари. Резаеи ва Ловорн (12, 39) таъкидтаъкидлашича, турли ўқитувчилар томонидан қўлланиладиган баҳолаш рубрикаларини турлича талқин қилиниши ишончсиз баҳога олиб келади, бу эса тил ўрганувчиларнинг муайян гуруҳлари учун ўрнатилган маҳаллий ўзларига мос рубрикаларни ишлаб чиқиш йўли билан ҳал қилиниши керак.

Бунда яна бир жиҳатни таъкидлаш керакки, ёзма тилни баҳолашнинг аниқ бир назарияси ҳамма олимлар томонидан қўллаб-қувватланмаган ва Кумминг (8, 214) таъкидлаганидек, Л2 контекстида “ёзишни баҳолашнинг келишилган таърифи йўқ”. Ушбу келишувнинг йўқлиги, асосан, олимларнинг ёзувчилардан ва синфий жараёнлардан узоқлашиши билан боғлиқ. Баҳолаш ташаббуслари камдан-кам ҳолларда муҳокама қилинади ёки маҳаллий даражада амалга оширилади. Бунинг ўрнига, улар одатда юқоридан пастга қараб ўрнатилади ёки маҳаллий амалиётчиларнинг умидларини қондиришга қодир бўлмаган дастурлар юқоридаги инсонлар томонидан белгиланади. Шу каби ёзув дастурлар маъмурлари баҳолашнинг кенг қўламли ёндашув имкониятларини, шунингдек, турли ёндашувлар билан боғлиқ асосий тушунчалар, ҳужжатлаштирилган тарих ва қайд этилган эътиқодлар билан таниш бўлмаган тақдирда, баҳолашга нисбатан салбий ҳис-туйғулар кучайиши мумкин. Эҳтимол, инглиз тили ўқитувчиларининг кўпчилиги ёзма маҳоратни баҳолашда асосий тушунчаларни аниқ англамайдилар, масалан, амал қилиш ва ишончилиқ, шунингдек, психометрия билан боғлиқ статистик формулаларни тушунмайдилар. Ушбу билимсизлик, эҳтимол “композиция ва ўлчов коммуникациялари жамоатчилиги ўртасида алоқа етишмаслигидан” келиб чиқади (1, 257), бу эса тил ўқитувчиларини баҳолаш тафсилотларини таҳлил қилмасликка олиб келади.

Мосс (10, 12) ва Хуот (7, 550) асосан ёзишни баҳолаш умумий ўлчов фаолияти сифатида тарғиб қилишади, бу камдан-кам ҳолларда контекст ёки вазифанинг ўзига хос хусусияти билан боғлиқ бўлиб, ёзма топшириқнинг сифати ўзига хос дискурсиал ва функционал хусусиятларига кўра баҳоланиши керак. Улар академик ёзувни баҳолашни турли ўқитувчилар ва мутахассислар томонидан бошқа кун тартибига бириктирилган ва асосан таълим ўлчовидан ажратилган алоҳида фаолият деб билишади. Хедгсоск (4, 607) “умумий фикрлар ва танқидлар, кўплаб баҳолаш ўзгарувчиларини синчковлик билан ўтказилган эмпирик тадқиқотлар билан бир қаторда, амалиётчилар ва тадқиқотчиларни Л2 ёзиш кўрсаткичларини ўлчашда ишончилиги ва асослилиги ҳақида жиддий мулоҳаза билдиришга мажбур қилди”, деган хулосага келган.

Вазифа турларини баҳолаш Рубрика ва тезкорлик ҳар бир ёзма топшириқнинг икки ўзига хос хусусияти бўлиб, ёзма ишларни баҳолаш учун ҳисобга олиниши керак. Олимларнинг фикрича, биринчиси ёзувнинг бир нечта хусусиятларига бириктирилган нисбий вазни аниқлаганда, мақсаднинг тавсифини, жавоб бериш тартибини, вазифа форматини ва ниҳоят баҳолаш мезонларини ёритиб беради. Бироқ сўров

контекст ҳақида аниқ маълумот берадиган кўрсатма тил сифатида ишлайди. Шунинг учун талабалар ёзиши керак бўлган вазифалар ёки мавзулар ёзма ижрода унинг мазмуни ва тақдиротига жиддий таъсир кўрсатиши мумкин. Тилшунос Ҳе ва Ши ёзув таркибининг сифати ва миқдори ҳар хил бўлиши мумкин, деб таъкидлайдилар, чунки мавзу билан танишиш бой далилларни келтириб чиқариши мумкин ва умумий мавзулар яхши ташкил этиш ва камроқ лингвистик хатоларга олиб келиши мумкин. Ушбу масала синф амалиёти учун тегишли кўрсатмаларни ишлаб чиқишни талаб қилиши мумкин (5, 443–446) ёки тезкорлик ва вазифадаги қийинчилик балларни сезиларли даражада ўзгартира олмаслиги ва шунчаки ижтимоий талабга жавоб берадиган мавзулар балларнинг ҳақиқийлигига раҳна солиши мумкинлиги сабабли аҳамиятсиз бўлиши мумкин (9, 95–116).

Торонто университети профессори Кумминг (8, 204) фикрича, ўқитувчилар одатда ИЧТ ёзиш бўйича кўрсатмаларни умумий усуллар билан тушунишади, аммо ажабланарлиси шундаки, уларнинг талабаларни баҳолаш концепциялари курс турига қараб инглиз тилини ўрганиш умумий ёки ўзига хос мақсадларга кўра ўқитилишига қараб фарқланади. Умумий мақсадлар учун инглиз тилидан фарқли ўларок, ESP курслари ёзувлари аниқ кутилган усул бўйича баҳоланиши керак. Ёзиш курси қандай бўлишидан қатъи назар, умумий мақсадларни белгилаш учун битирувчи курс талабаларининг ёзувини умумий баҳолашга табиий мойиллик мавжуд. Ушбу баҳо самарадорлиги ва соддалиги туфайли факультетни умумий риторик йўналишлар ва ёзиш мақсадлари атрофида бирлаштирилганлиги сабабли кўплаб ўқитувчиларни жалб қилади деган фикрдамиз. Қўллашнинг қулайлиги нуқтаи назаридан умумий баҳолаш амалиётлар, мақсадлар, йўналишлар ва курсларнинг ўзига хос хусусияти билан боғлиқ маҳаллийлаштирилган ёки контекстли коллегиял баҳолаш тизимидан устун туриши эҳтимоли юқори. Шу билан бирга, умумий рубрикалар ёзма жанрларнинг дискурс ўзига хослигини эътиборсиз қолдириб, контекстуал кутишларни хиралаштиради деган фикрга келишди. Бунинг натижасида битта умумий асосга ёки ёзувни баҳолашга мос келадиган стереотипик синф амалиётлари яратилиши керак.

Фикрлар, хулосалар ва натижаларни таҳлил қиладиган бўлсак, турли ёзув вазифалари учун берилган бир хил баҳолаш системаси шуни кўрсатадики, Ўзбекистонда чет тилини ўрганаётган талабаларнинг академик ёзув ишларига ўқитувчилар турли ёзма вазифаларга битта мезонни қўллайдилар. Шунга ўхшаш ўқув дастурларини ўқитиш ёки ўқув талабларини бажариш бўйича умумий тажрибалардан келиб чиқадиган умумий баҳолаш тизими мавжуд. Умумий баҳолаш мезонларини қўллашга уриниш конструктив мувофиқлаштириш принципини бузиши мумкин (Биггс & Танг, 2007), бу аниқ ўқув мақсадлари, ушбу мақсадларга эришиш усуллари ва баҳолаш учун ишлатиладиган баҳо мезонлари ўртасидаги изчил боғлиқликни англатадиган муваффақият даражасидир. Ўқувчиларнинг ишларини синовдан ўтказиш ёки баҳолаш кейинги босқичдаги ўқитиш ва ўрганишга ижобий ёки салбий таъсир кўрсатиши мумкинлиги амалий тилшуносликда “Washback” мавзуси орқали муҳокама қилинади. Ушбу ҳолатда ижобий натижаларга тестнинг мазмуни ва формати билан ўқув дастурининг мазмуни ва формати ўртасида номувофиқлик бўлмаганда эришилади.

Мазмунан ҳақиқийликка эга тест унинг ўқув дастурига мослигини кўрсатади ва шу билан “Washback” учун замин яратади, чунки тест

олдидан пухта тайёргарлик кўриш ва тестдан кейин таркибни яхшилаб кўриб чиқиш талабалар ва ўқитувчилар учун ижобий натижаларни бериши мумкин. Шунга қарамай, тор ўқув дастурида талабаларнинг ютуқлари кам таъминланган мақсадлар асосида ёки вазиятга қараб онгли равишда ёки онгсиз равишда сакланиб турганда, баҳоланадиган тор ўқув дастурида нотўғри ижобий “Washback” содир бўлиши мумкин. Ушбу вазиятдан келиб чиққан ҳолда, ушбу мақолада маълум қилинганидек, нутқ каби асосий ёзув муаммоларига кам эътибор қаратилиши мумкин. бу жамоавий ҳамкорлик, шунингдек, ИЧТ композицияларидаги лингвистик ишлов беришнинг ресурсларни талаб қилувчи хусусиятининг билвосита натижаси бўлиши мумкин, бу эса нутқ, тингловчилар, баҳс-мунозаралар каби юқори даражадаги муаммоларга эътибор беришга тўсқинлик қилади. Бундан ташқари, ушбу икки муҳим хусусиятга нисбатан классик йўналишни кўрсатадиган иккита ёзувни баҳолаш пайтида грамматик ва лексик билимлар ҳақида жуда яхши маълумот берилган. Шу билан бирга, грамматикага мослиги ва сўз бойлиги ҳисобга олинса, янада маълумотли бўлади. Ушбу умумий хусусиятларнинг контекстнинг ўзига хослиги ҳақидаги шарҳлар ўқувчилар онгини ошириши ва уларнинг лингвистик билимларини кенгайтириши мумкин.

Ва ниҳоят, ёзилишнинг икки туридаги миқдорий жиҳатдан фарқ қилувчи ягона баҳолаш мезонлари таркибнинг бойлиги ҳисобланади, чунки унинг частотаси аргументли иншоно баҳолашда хатдан сезиларли даражада устунроқ бўлади. Кейинги босқични ўтказиш учун потенциалга эга бўлган бир нечта сабабларни айтиб ўтиш мумкин. Талабалар томонидан хат ёзишда шаклланган ва тартиб билан кўриб чиқилиши мумкин бўлган хаёлий ҳолатлар билан таққослаганда, иншодаги ғоялар, далиллар ва тушунчалар мазмун сифатида яхшироқ қабул қилинади. Шунингдек, иншоларда (220–350 сўз) узоқроқ ижро этиш, тахминан 70 дан 170 сўзгача бўлган ҳарфлар билан хат ёзишда мақсадларнинг лаконик намоиши билан таққослаганда, мавзунини ёритишда катта талабни келтириб чиқариши мумкин.

Ўқитувчининг биринчи масъулиятли вазифаларидан бири — ёзиш учун барча шароитларни яратиш ва илмий ёзишга қизиққан ва ёзма қилиш бўлган талабаларни рағбатлантиришдир. Ўқитувчининг иккинчи масъулиятли вазифасидан бири эса талабаларнинг илмий ёзишдаги муваффақиятларини тарғиб қилишдир. Ўқитувчи буни ўқувчиларнинг кучли ва заиф томонларини баҳолаш учун, ёзма ишларини диққат билан кузатиб бориш, талабалар эҳтиёжларига қараб аниқ маҳорат ва стратегияларни ўргатиш ҳамда янги ўрганилган кўникмаларни мустаҳкамлаш ва такрорланадиган муаммоларни тўғрилашга қаратилган мулоҳазаларни билдириш орқали амалга оширади. Ушбу мажбуриятлар, текширувдан сўнг, баҳолаш яхши кўрсатмаларнинг ажралмас қисми эканлигини аниқлайди. Шу тариқа бошқа омилларга қўшимча равишда, қуйидаги шартлар ва талабаларнинг ютуқлари билан ижобий боғлиқлигини аниқланди:

— талабаларнинг фикрлаш хусусиятлари ва топшириқларнинг хусусиятлари ўртасида тегишли кўрсатма мослиги даражаси (бошқача айтганда, ўқитувчилар талабаларнинг олдинги билимлари ва ҳозирги маҳорат даражасини уларнинг қобилиятларига мос келадиган вазифага йўналтириш учун баҳолашлари керак) ;

— ўқитувчи талабаларнинг тушуниш қобилиятини ва ривожланиш босқичларини фаол равишда назорат қилиш даражаси;

— талабалар фаолияти тез-тез ва мос равишда баҳоланиши даражаси (ўргатилган билимга мос келади).

Шунинг учун ҳам баҳолаш самарали ёзувни ўргатишнинг муҳим таркибий қисмидир. Баҳолашнинг диагностик усулларидан фойдаланиш (ёзиш муаммолари сабабларини ва талабанинг ўқув эҳтиёжларини аниқлаш) натижасида ёзиш жараёни, яъни талабалар ёзиш пайтида ишлатадиган стратегиялари аниқланади. Талаба ёзишдан олдин қанча режалаштиришни амалга оширади? Унинг ғояларни ташкил қилиш стратегияси борми? Фикрларни қоғозга туширишга нима тўсқинлик қилаётгандек туюлади? Талаба ўзи билмаган сўзларни қандай ёзишга ҳаракат қилади? Талаба ёзганларини қайта ўқийдими? Талаба ўз ишини ёзаётганда гаплашадими ёки бошқалар билан ўртоқлашадими? Талаба ўзининг дастлабки лойиҳасида қандай ўзгаришларни амалга оширади?

Демак тадқиқотларимизда Стивенс, Энглерт, Рафаел, Энтони ва Андерсон (15, 37) нинг POWER қисқартмаси ёрдамида беш босқичли ёзиш жараёнининг модели, яъни *Режалаштириш, Ўрганиш, Ёзиш, Таҳрирлаш* ва *Қайта кўриб чиқиш* орқали ЎзДЖТУ 1-инглиз факультети битирувчи курс талабалари орасида илмий ишларни ёзишга қизиқиш билдирган ва мақолалар чиқараётган, хусусан, битирув малакавий иши ёзаётган талабалар ишларини мукаммалаштиришга ҳаракат қилдик. Ҳар бир жараённинг ўзига хос дастлабки босқичлари ва стратегиялари мавжуд, улар талабалар ёзма ишларини етук қилиб, услубларини ўзига хос матн тузилмалари ва ёзилиш мақсадларига мослаштириганда, янада такомиллашадилар. Ёзиш жараёнини баҳолаш ва тўғри йўл кўрсатиш талабаларнинг ёзиш босқичларини тадрижий амалга оширишини кузатиш орқали амалга оширилиши мумкин. Шунингдек, талабаларнинг ёзиш жараёнини баҳолашлари ҳам икки сабабга кўра муҳимдир. Биринчидан, ўз-ўзини баҳолаш талабаларга ўзларининг ёндашувларини кузатиш ва акс эттириш имкониятини беради, диққатни эътиборсиз қолдирилиши мумкин бўлмаган муҳим босқичларга қаратади. Иккинчидан, POWER сингари концептуал моделдан сўнг ўзини ўзи баҳолаш, аниқ стратегияни ўзлаштириш воситаси бўлиб, талабага стратегик қадамларни руҳий равишда такрорлаш имкониятини беради.

1-расм. Бу — ўз-ўзини кузатиш ва ўқитувчиларнинг POWER стратегиясидан сўнг ёзиш жараёнини кузатиши учун формат. Шунга ўхшаш ўз-ўзини баҳолаш ёки кузатувларни текшириш рўйхатлари ёзув жараёнининг бошқа концептуал моделлари учун тузилиши мумкин.

1-расм

POWER (Rejalashtirish, O'rganish, Yozish, Tahrirlash va Qayta ko'rib chiqish)			
My Comments	Teacher Comments		
Plan			
I chose a good topic	Yes	No	
I read about my topic	Yes	No	
I thought about what the readers will want to know	Yes	No	

I wrote down all my ideas on a "think sheet"	Yes	No	
Organize			
I put similar ideas together	Yes	No	
I chose the best ideas for my composition	Yes	No	
I numbered my ideas in logical order	Yes	No	
Write			
I wrote down my ideas in sentences	Yes	No	
When I needed help I... ___did the best I could ___looked in a book ___asked my partner ___asked the teacher			
Edit			
I read my first draft to myself	Yes	No	
I marked the parts I like	Yes	No	
I marked the parts I might want to change	Yes	No	
I read my first draft to my partner	Yes	No	
I listened to my partner's suggestions	Yes	No	
Rewrite			
I made changes to my conformation	Yes	No	
I edited for correctness	Yes	No	
I wrote the final draft in my best writing	Yes	No	

Самарали ёзув жараёни муваффақиятли натижага олиб келиши керак. Ёзув керакли ўлчамда, мантикий ва изчил бўлса ва ўқиладиган форматга эга бўлса, коммуникатив мақсадни амалга оширади. Агар у

яхши тузилган жумлалар ва муаллифнинг мақсадини аниқ етказадиган турли сўзлардан иборат бўлса, ўқиш ёқимли ва сермахсул бўлади. Ёзувнинг турли концептуал моделлари ёнма-ён таққосланганда, бешта ўзгарувчан хусусият пайдо бўлади: *равонлик*, *мазмун*, *келишувлар*, *синтаксис* ва *сўз бойлиги*. Кўпинча ўқитувчилар эътиборларини асосан ёзишнинг механик жиҳатлари ёки конвенциялар билан боғлиқ талабалар композициясининг сиртки хусусиятларига қаратадилар. Ҳар томонлама мувозанатни сақловчи баҳолаш учун талаба ёзишнинг беш жиҳатларини кўриб чиқиши керак. Қуйида ҳар бир маҳсулот ўзгарувчисини баҳолашнинг оддий усуллари келтирилган. Баъзи ҳолларда миқдорий ўлчовлар қўлланилади; бошқаларда сифатли баҳолаш кўпроқ ўринли кўринади.

Равонлик

Ўқитувчи илмий услубда ёзишни энди бошлаган талабани баҳолаш учун биринчи ёзиш маҳорати равонликдир, яъни ўз фикрларини ёзма сўзларга айлантира олиш. Илмий услубда ёзиш қонун-қоидаларини энди ўрганаётган талабанинг ривожланиш йўналиши учун, авваламбор, маълум мавзу доирасидаги илмий ишларни ўрганиш, турли нашрлардан хабардор бўлиш ва қаламни қоғозга қўйиш пайтида ёзма нутқ нима эканлигини тушунишга ҳаракат қилишни ўз ичига олади.

Оддий ўқув дастурига асосланган равонлик ўлчови қисқа ёзма топшириқ давомида ёзилган сўзларнинг умумий сонидир. Агар равонлик диққат марказида бўлса, имло хатолари, сўзларни нотўғри танлаш ва нотўғри тиниш белгилари ҳисобга олинмайди. Фикрларни сўзларга таржима қилишда эътибор фақат ўқувчининг имкониятига қаратилган. Камида учта ёзув намуналарининг бошланғич чизиғини тўплаш ва ҳар бирига сўзларнинг умумий сонини ҳисоблаш керак. Баҳолаш учун ушбу ҳисобни ўша ёшдаги ёки барча битирувчи курс талабалари билан таққослаш мумкин. Шу билан бирга, талабанинг илмий ёзиш маҳоратининг ривожланишини назорат қилишда унинг ишлашини аввалги равонлиги билан таққослашда умумий сўзлардан самарали фойдаланиш мумкин.

Таркиб

Таркиб — ёзма матнда эътиборга олинадиган иккинчи омил. Таркибий хусусиятлар композициянинг уюшқоқлиги, уйғунлиги, аниқлиги (изоҳли ёзишда) ва ўзига хослиги (ижодий ёзишда)ни ўзида қамрайди. Курс ўқитувчиси композицияни ташкил қилиш билан боғлиқ умумий саволларига қуйидагилар қиради:

Кириш қисми ўқувчини ўзига жалб этадими?

Аниқ яқун борми?

Мавзу ичидаги бўлимлар ёки ҳодисаларнинг мантиқий кетма-кетлиги борми?

Ёзувчи мавзу доирасидан чиқмаган ҳолда ёзишни сақлаб қоладими?

Илмий терминлар ва улар қайси соҳага тегишли эканлиги аниқми?

Ёзувчи ўқувчини нутқ йўналишини кўрсатадиган калит сўзлардан фойдаланадими (Биринчидан..., Кейин ..., Шунинг учун..., бошқа томондан ...)?

Аслик қуйидаги саволлар орқали баҳоланади:

Ёзувчи илмий тадқиқот қилишга уриндими?

Ёзувчи ишини ўзига хос нуқтаи назарни тақдим этганми?

Аналитик тарози — таркибни баҳолаш учун объективлик беришнинг энг яхши усули. Умумий рейтинг шкаласидан, деярли ҳар

қандай ёзиш топширигига мос келадиган ёки маълум бир жанр ёки матн тузилишига мос равишда танланиши мумкин.

Бу каби аналитик баҳолаш кўрсатмалари кўплаб давлат ёзувларини баҳолашда қўлланилади. Бу каби тарозиларда иккита чеклов мавжуд. Биринчидан, ўқитувчилар ҳар қандай даражадаги интеграторнинг ишончилигини ўрнатиш учун кўп соатларни рубрикаларни ўрганишга ва талабалар илмий ишларларини муҳокама қилишга сарфлашлари керак. Иккинчидан, ушбу тарозилар саводхонлик маҳоратига эга бўлган, 1 ёки кўпи билан 2 дан юқори даражага эриша олмайдиган талабаларнинг ўсишини ўлчаш учун етарли даражада сезгир бўлмаслиги мумкин.

Илмий иш таниқли кириш ва хулосага эга бўлиши керак. Кириш қисми, албатта, ўқувчида илмий ишни ўқишга қизиқиш уйғотишини намоён қила олиши керак; хулосада эса барча саволларга жавоб топа олиши керак.

Агар умумий 5 лик системада баҳолайдиган бўлсак, 3 учун кўрсатмаларда тасвирланганидан бир оз яхшироқ ташкил этилган, аммо 5 учун тавсифловчиларга тўлиқ мос келмайдиган композиция 4 баҳога эга бўлар эди. Худди шундай, 1 ва 3 учун тавсифловчилар ўртасида эса 2 баҳо тушади. 2-расмда қуйидагича изоҳланган.

2-расм

TOPIC SENTENCE:				
Existence	1			(A topic sentence was written, but it was not grammatically correct.)
Form	0			
Function	1			
SUPPORTING SENTENCES:				
Existence	1	1	1	(Scored on the 2nd, 3rd, and 4th sentences.)
Form	1	1	0	
Function	1	0	1	(The 3rd sentence does not support the topic. The 4th is not grammatical.)
CLINCHER SENTENCE:				
Existence	0			

Form	0			No clincher sentence was written.
Function	0			
TOTAL POINTS EARNED	=	9		
TOTAL POINTS POSSIBLE	=	15		
TOTAL POINTS EARNED TOTAL POINTS POSSIBLE	X	100	=	60%

Шундай қилиб, мамлакатимизнинг дунё ҳамжамиятига интеграциялашуви, фан-техника ва технологиянинг ривожланиши ёш авлоднинг кўп маданиятли дунёда рақобатбардош бўлиши бир неча чет тилларни мукамал эгаллашни тақозо этади, бу эса Ўзбекистон Республикаси таълим тизимида чет тилларни ўргатиш бўйича халқаро стандартларни жорий этиш орқали таъминланди. Европа Кенгашининг “Чет тилини эгаллашнинг умумевропа компетенциялари: ўрганиш, ўқитиш, баҳолаш” тўғрисидаги ҳужжати умумэътироф этилган халқаро меъёрлардан биридир. Ушбу ҳужжатнинг айрим қисмларини назарда тутган ҳолда Ўзбекистон Республикасининг узлуксиз таълим тизимида чет тилларини ўрганиш бўйича янгидан-янги қарорлар ва ислохотлар амалга оширилмоқда ҳамда янги Давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурлари ишлаб чиқилган. Мана бир неча йилдирки мамлакатимиз олий таълим тизимида чет тилини ўқитиш талаб даражасига қўйилган ва бу ёшларга жуда катта имкониятлар эшигини очмоқда.

Чет тилига ихтисослашган олий таълим муассасаси талабаларининг ёзув кометентлигини ошириш эса чет тилини мукамал ўрганишнинг энг катта босқичидир. Бунда эса, энг аввало, ўқитувчиларнинг талабалар ишини тўғри баҳолаши ётади. Шу аснода чет тили мутахассислигида таълим олувчи талабалар ҳамда ўқитувчилар ўртасида бир қанча сўровномалар ўтказдик. Бундан кўзланган асосий мақсад ўша олийгоҳларда таълим олаётган талабалар ёзув кўникмалари қай даражада ривожланиши ва бунда ёзишни тўғри баҳолашнинг таъсири ўрганилди: Бизга маълумки, талабаларнинг ёзишларини беш омил бўйича баҳолаш мумкин: равонлик, мазмун, келишувлар, синтаксис ва сўз бойлиги. Талабанинг турли матн тузилмалари ва жанрлари бўйича ёзма ижроси тўғрисида тўлиқ тасаввурга эга бўлиш учун ёзув намуналарини ёзиш учун турли мақсадлар бўйича баҳолаш керак. Ушбу оддий сўровнома орқали талабалар ёзув кўникмаларини баҳолашнинг кучли ва заиф томонларини аниқлашда, кўрсатмаларни режалаштиришда, ўқув фаолиятини баҳолашда, фикр-мулоҳазалар билдиришда, иш фаолиятини назорат қилишда ва тараққиёт ҳақида ҳисобот беришда ёрдам беради. Бирор-бир чет тилини ўрганар эканмиз, ҳам оғзаки, ҳам ёзма нутқни мукамал ўрганишимиз мақсадга мувофиқ. Чунки шундай вазиятлар бўладики, оғзаки шаклда фикрингизни тўлиғича баён эта олмайсиз. Шунда сизга ёзма нутқ ёрдам беради. Ёзма нутқнинг таъсир доираси оғзаки нутққа нисбатан кучли. Буни синаб кўришимиз мумкин:

Қоғозни олиб, унга тахминан шундай сўзларни ёзинг: ”Сиз бугун жуда чиройли бўлиб кетибсиз” ёки “бугун жуда очилиб кетибсиз”, ана энди бирор кишига аввал ёзганларингизни оғзаки тарзда айтиб кўринг, сўнг эса қоғозни беринг. Қоғозни ўқигандаги юзидаги ўзгаришни кузатинг ва сиз ҳаммасига ишонч ҳосил қиласиз.

Шу боис ҳам ёзувни ўрганиш керак? Бундан ташқари чет тилини ўрганишда ҳам ўқиб, ҳам ёзиб ўрганиш тез ва мукамал ўрганишга асос бўлади. Юқорида таъкидлаганидек, ёзма нутқ — тилнинг матн орқали ифодаланиши, муайян тилда қабул этилган ва кишилар ўртасидаги мулоқотга хизмат қиладиган ёзма белгилар ёки тасвирлар тизими, кишилиқ жамияти маданий тараққиётининг том маънодаги ибтидоси, башариятнинг узок ва мураккаб тадрижий такомил жараёнидаги омилларнинг энг асосийларидан бири. Ёзма нутқ тарихимизни мукамал билиш, уни тўлалигича чет элликлар учун, келажак авлод учун етказиб бера олиш имкониятини беради. Бундан ташқари, ёзма нутқ орқали муносабатларимизни кенгайтиришимиз, мустаҳкамлашимиз мумкин. Яна халқларнинг давлат сифатида бирлашуви нутқий алоқа доирасини кенгайтиради ва мураккаблаштиради; савдо кенгайтирилади, бошқа халқлар ва давлатлар билан ҳарбий, сиёсий ва бошқа шартномалар тузилади; қонунлар пайдо бўлади ва мустаҳкамланади; диний қарашлар ва мафқуранинг бошқа турли кўринишлари шаклланади, халқларнинг ўз тарихини билишга бўлган эҳтиёж кучаяди. Бу шароитда ёзма нутқ заруриятга айланади. Ёзув билан тил узвий, чамбарчас боғлиқ. Бирор тилни шу тилнинг ёзувини ўрганмасдан ёки аксинча, бирор ёзувни шу ёзув тегишли бўлган тилни билмасдан ўрганиш мумкин эмас. Демак, бўлажак чет тили ўқитувчиларини етук кадр қилиб тарбияламоқчи бўлсак, албатта, ёзувни мукамал ўргатиш керак бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Deborah J. Crusan, Assess thyself lest others assess thee// T. Silva, & P. K. Matsuda (Eds.), *Practicing Theory in Second Language Writing*. — West Lafayette, Parlor Press, 2010. — pp. 245–262.
2. Ferris Dana R., Hedgcock John S. *Teaching ESL Composition: Purpose, Process, and Practice*. — London: Routledge, 2005. — 446 p.
3. Hedgcock, J., and Lefkowitz, N. Some input on input: Two analyses of student response to expert feedback on L2 writing// *The Modern Language Journal*, 1996. Vol. 8, pp. 287–308.
4. Hedgcock, J., *Taking Stock of Research and Pedagogy in L2 Writing* // E. Hinkel (Ed.), *Handbook of Researching Second Language Teaching and Learning*. — Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2005. — pp.597–613
5. He, L., & Shi, L. Topical knowledge and ESL writing // *Language Testing*, 29(3), 443–464. 2011.
6. Hood S. *Appraising Research: Evaluation in Academic Writing*. — London, 2010. — 227 p.
7. Huot, B. *Towards a new theory of writing assessment* // *College Composition and Communication*, 1996. — vol. 47 (4), pp.549–566.
8. Cumming A. ESL/EFL instructors’ practices for writing assessment: Specific or general purposes? // *Language Testing*, 2001, vol. 18(2), pp. 207–224.
9. Lim G. Investigating prompt effects in writing performance assessment // *Spaan Fellow Working papers in Second or Foreign language Assessment*, 2010, vol. 8, pp. 95–116.

10. Moss P. Can there be validity without reliability?// *Educational Researcher*, 1994, Vol. 23 (2), pp. 5–12.
11. Moore Yu. Investigating valid constructs for writing tasks in EAP tests for use in Japanese university entrance examinations, 2015, — British Council Report: <https://www.britishcouncil.org/exam/aptis/research/publications/investigating-valid-constructs-writing-eap-tests.pdf> (кирилди 12.01.2021)
12. Rezaei A., Lovorn Michael G. Reliability and validity of rubrics for assessment through writing // *Assessing Writing*, 2010, Volume 15, Issue 1, pp.18–39, Available online 7 April 2010. <https://doi.org/10.1016/j.asw.2010.01.003>
13. Reichelt M. A critical evaluation of writing teaching programmes in different foreign language settings // R. M. Manchón (Ed.), *Writing in Foreign Language Contexts: Learning, Teaching, and Research*, — UK: Multilingual Matters, 2009. — pp.183–206. DOI:10.21832/9781847691859-011
14. Schoonen Rob, Snellings Patrick, Stevenson Marie And Gelderen Amos Van, *Towards a blueprint of the foreign language writer: The linguistic and cognitive demands of foreign language writing*, — Clevedon, UK: Multilingual Matters: *Writing in Foreign Language Contexts: Learning, Teaching, and Research 2009*, pp. 77–101. DOI:10.21832/9781847691859-007 Corpus ID: 145812632
15. Englert C. S., Raphael T. E., Anderson H., Anthony M., Stevens D. D. Making Strategies and Self-Talk Visible: Writing Instruction in Regular and Special Education Classrooms // *American Educational Research Journal*, 28(2) pp. 337–372 DOI:10.3102/00028312028002337
16. <https://lex.uz/docs/-3107036> (кирилди 20.12.2020)

References

1. Deborah J. *Practicing Theory in Second Language Writing*, West Lafayette, Parlor Press, 2010, pp. 245–262.
2. Ferris Dana R., Hedgcock John S. *Teaching ESL Composition: Purpose, Process, and Practice*, London: Routledge, 2005, 446 p.
3. Hedgcock, J., and Lefkowitz, N. *The Modern Language Journal*, 1996, Vol. 8, pp. 287–308.
4. Hedgcock, J., *Handbook of Researching Second Language Teaching and Learning*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2005, pp. 597-613.
5. He, L., & Shi, L. *Language Testing*, 2011, 29 (3), 443–464.
6. Hood S. *Appraising Research: Evaluation in Academic Writing*, London, 2010, 227 p.
7. Huot, B. *College Composition and Communication*, 1996, vol. 47 (4), pp. 549-566.
8. Cumming A. *Language Testing*, 2001, vol. 18(2), pp. 207-224.
9. Lim G. *Spain Fellow Working papers in Second or Foreign language Assessment*, 2010, vol. 8, pp. 95-116.
10. Moss P. *Educational Researcher*, 1994, Vol. 23 (2), pp. 5-12.
11. Moore Yu. Investigating valid constructs for writing tasks in EAP tests for use in Japanese university entrance examinations, 2015, — British Council Report: <https://www.britishcouncil.org/exam/aptis/research/publications/investigating-valid-constructs-writing-eap-tests.pdf> (January, 12, 2021)
12. Rezaei A., Lovorn Michael G. *Assessing Writing*, 2010, Volume 15, Issue 1, pp.18-39, Available online 7 April 2010. <https://doi.org/10.1016/j.asw.2010.01.003>

13. Reichelt M. Writing in Foreign Language Contexts: Learning, Teaching, and Research, UK: Multilingual Matters, 2009, pp.183-206. DOI:10.21832/9781847691859-011
14. Schoonen Rob, Snellings Patrick, Stevenson Marie And Gelderen Amos Van, *Writing in Foreign Language Contexts: Learning, Teaching, and Research*, 2009, pp. 77-101. DOI:10.21832/9781847691859-007 Corpus ID: 145812632
15. Englert C. S., Raphael T. E., Anderson H., Anthony M., Stevens D. D. *American Educational Research Journal*, 28(2) pp. 337-372 DOI:10.3102/00028312028002337
16. <https://lex.uz/docs/-3107036> (December, 20, 2020)